

Résumé

Bosanska franjevačka provincija Bosna Srebrena kao član velike franjevačke svjetske zajednice ravnala se u školovanju svojih kandidata za svećenički red po općim propisima Reda i Crkve.

Budući da se za primanje svećeničkog reda zahtijevala fakultetska sprema, to su bosanski franjevci svoje kandidate slali u inozemstvo (Italiju i austrougarske gradove) na studij filozofije i teologije jer u Bosni nije postojala takva ustanova. U Hrvatskoj su pavlini već 1656. u Lepoglavi otvorili više filozofsko-teološko učilište koje je imalo pravo podjeljivati doktorske titule

Područje djelovanja franjevačke bosanske provincije protezalo se mnogo šire od granica geografske Bosne pa, kad su se dalmatinski i prekosavski samostani oslobodili turskoga ropstva, u ovim samostanima se otvaraju filozofska i teološka učilišta za franjevce Bosne Srebrene. To su bila učilišta u Šibeniku, Brodu, Požegi, Budimu i drugim gradovima. Pokušalo se s otvaranjem filozofsko-teološkog studija u Fojnici i Kraljevoj Sutjesci 1851. ali kad to nije uspjelo, bosanski su se franjevački studenti našli u Đakovu gdje su pohađali filozofsko-teološki studij od 1853. do 1876. Odatle su prisiljeni preseliti u Ostrogon i Pečuh. Konačno su otvorene kuće filozofskog i teološkog studija u užoj Bosni. Bogoslovija je 1898. smještena u Livno (ali kako nije bilo dovoljno prostora to su se neki studenti nalazili u drugim samostanima kao u Gučoj Gori, Kraljevoj Sutjesci, Kreševu, Fojnici, Petrićevcu, Plehanu. Sve je to prisililo zajednicu da bogosloviju konačno prenese u Sarajevo na Bistrik 1909. godine. S Bistrika je teologija 1942. godine preselila u novootvorenu kuću studija proglašenu Teološkim fakultetom hrvatskih franjevaca gdje su počeli studirati kandidati ne samo bosanske nego i drugih franjevačkih provincija. Ova je zgrada oduzeta 1947. pa se učilište vratilo opet na Bistrik odakle je 1968. preseljeno u novosagrađenu Franjevačku teologiju na Butmiru - Nedžarići. Iz Nedžarića su franjevci istjerani prije godinu dana i sada Franjevačka teologija djeluje u Samoboru kod Zagreba da bi pokazala kako je vjeran sljedbenik selilačkog karaktera ove visokoškolske franjevačke ustanove.

Važni pojmovi:

Provincija Bosna Srebrena
Filozofsko-teološko učilište
Franjevačka teologija

Jubilarni lektor
Franjevačka teologija

Počeci visokog školstva Bosne Srebrene

Franjevačka zajednica u Bosni i Hercegovini ravnala se u pogledu školovanja po općim propisima franjevačkoga reda koji je opet usvojio opće propise Katoličke crkve prema kojima se za svećeničke kandidate traži viša stručna sprema pa se zato razmjerno rano otvaraju visoke filozofske i teološke škole i filozofski i teološki fakulteti pri tada poznatim evropskim sveučilištima.

Već za života osnivača reda, sv. Franje iz Asiza, postojalo je više franjevačko školstvo za spremanje svećenika. Tako je poznati svetac, sv. Anto Padovanski (+ 1231) imenovan učiteljem mlade braće. Franjevci su u XIII. i XIV. stoljeću predavali na univerzama u Parizu i Oxfordu a za njih su bile rezervirane tri katedre na teološkim fakultetima u Bolonji, Tuluzi, Angersu i Salamanci. Kad je osnovano praško sveučilište 1348, papa je udovoljio kraljevoj molbi i naredio franjevcima da prihvate katedre koje su im nuđene na ovom sveučilištu. Na sveučilištu u Budimu u XV. stoljeću franjevci imaju teološki fakultet.

Bosna i Hercegovina došle su u kontakt s evropskom naobrazbom preko dominikanaca i franjevaca koji su iz Dalmacije i Hrvatske brzo dospjeli u Bosnu. Oni su uspostavili kulturni most između Bosne i Evrope.

Neki od bosanskih kulturnih radnika zauzimali su mjesto profesora na evropskim sveučilištima držeći katedre kao *magistri et doctores*. Tako biskup fra Nikola Ogramić piše 30. 9. 1673. Propagandi u Rim kako je bio profesor teologije u Njemačkoj i filozofije u Napulju

[1](#)
.Fra Bartolomej Kačić, član Bosne Srebrene, prije nego što je postao makarskim biskupom bio je profesor na teološkom učilištu u franjevačkom samostanu Santa Maria La Nova u Napulju a zatim u Zagrebu

[2](#)
.Planirano je da se u Dubrovniku u XV. stoljeću osnuje univerzitet, ali je osmansko osvajanje sve prekinulo, jer je Dubrovnik ostao bez zaleđa.

Bosna nije bila bez neke pismenosti i prije dolaska franjevaca. Krstijani Crkve bosanske rado su čitali Bibliju. Imali su i svoje učitelje - strojnike, ali nisu imali neke više naobrazbe [3](#) .

Franjevci koji su ispočetka dolazili u Bosnu potjecali su iz zemalja u kojima je bilo razvijeno visoko školstvo. Njihova braća držala su sveučilišne katedre na pariškom, bolonjskom, kembridžkom i oksfordskom sveučilištu. U ono doba Evropa je poznavala tri stupnja školovanja: *osnovno, humanitarno i visoko*. U *visoko školstvo* ubrajale su se bogoslovije i sveučilišta. U ove se škole moglo doći nakon završenih hu
maniora

i na njima se predavala filozofija, teologija, pravo, medicina i slikarstvo.

Bosanska vikarija na početku svoga djelovanja *»nije imala svojih filozofskih ni bogoslovnih zavoda nego je svoje kandidate nakon završenog novicijata slala na bogoslovne nauke u susjedne redodržave, a osobito u Dalmaciju i Italiju«*

[4](#)

Na općem sastanku franjevačkog reda (generalnom kapitulu) 1373. određeno je da se franjevački kandidati iz Dalmacije i Slavonije šalju na studij u Firencu. Tada je bio propis da kandidati najprije svrše (trogodišnji) studij filozofije a zatim su studirali bogosloviju.

Pod turskom vlašću ipak nije zamro kulturni i prosvjetni život. *»Intelektualac pokorenog pučanstva živio je gotovo isključivo u samostanu. Nerijetko je apsolvirao studij na Zapadu, ali su njegovi kontakti s intelektualnom zapadnom sredinom nakon povratka u domovinu bili otežani i smanjeni. Intelektualac ovoga vremena bio je osuđen na intelektualnu samoću«*

[5](#)

Franjevačka teološka učilišta

Do turskog osvajanja nalazila su se franjevačka učilišta u Kreševu, Fojnici, Kraljevoj Sutjesci, Visokom, Olovu, Modriči, a kasnije je najjače središte bilo u Našicama.

Godine 1462. Sveta Stolica šalje u Bosnu četiri akademski obrazovana franjevca da reformiraju bogoslovne zavode. U papinskom aktu govori se o nestašici stručnjaka filozofa, pravnika i teologa. Zato Sveta Stolica šalje »učene muževe, posebno fra Petra de Mili rođena u onom kraljevstvu s četvoricom drugova koji su na ultramontanskim akademijama slušali najučenije muževe, i naredila da se nekoliko prostranijih samostana odredi za literarne studije«

[6](#)

Turci su prekinuli lijepo početak procesa i nakon toga franjevci nisu mogli svršavati bogoslovni studij na području koje su okupirali Turci. Studiralo se u Italiji. Bosanski franjevci dobili su 1626. godine mjesto za četiri studenta u Rimu. Nije čudo što se talijanski utjecaj vidi u pisanju i dopisima bosanskih franjevaca (Izvešća u Rim pisana su talijanski.) U djelima fra Matije Divkovića ili fra Jeronima Lučića vide se tragovi talijanštine. Nakon loših iskustava na talijanskim visokim učilištima pokušali su franjevci svoje studente slati u austrougarske pokrajine, posebno kad su se krajevi preko Save oslobodili turskoga jarma, jer se u prekosavskim samostanima otvaraju visoka učilišta. Provincija Bosne Srebrene i provincija Hrvatske mole 1626. cara Ferdinanda II. da se u Ljubljani osigura u franjevačkom samostanu mjesto za 30 studenata filozofije odakle bi svake godine po 10 studenata išlo na generalni studij u Italiju: po dva studenta u Aracoeli u Rimu, u Napulj, u Perudu, u Bolonju i u Milano [7](#).

Franjevačka provincija Bosna Srebrena protezala se od Budima do Jadranskog mora i u svom sastavu je imala samostane ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Dalmaciji, Slavoniji i dijelu Ugarske. Zato je i svoja učilišta nastojala smjestiti u onim krajevima u kojima je bilo lakše uzdržavati studente i profesore, a to su bili prekosavski centri (i dalmatinski samostani), posebno nakon oslobođenja ovih krajeva od osmanskog ropstva. U ratno doba mladi su franjevci išli od nemila do nedraga i tražili gdje će studirati. Tako 14. 10. 1688. bosanski studenti u Markama pišu Kongregaciji za širenje vjere (Propagandi) da intervenira kod mjesnog provincijala da im omogući studij filozofije jer im je to u domovini uslijed rata nemoguće [8](#).

Biskup fra Nikola Olovčić došao je na područje između Save i Drave koje je oslobođeno od Turaka pa piše Propagandi da mu osigura više mjesta u kolegiju u Fermu za mladiće koji će postati svećenici [9](#). Novoizabrano franjevačko starješinstvo piše Propagandi 30. 6. 1699. iz Velike kako je provincija opustošena, kako su stradali samostani i crkve, a broj braće se smanjio pa je potrebno podići naukovne zavode te da se u Budi otvori kuća za studente. U tu svrhu mole pomoć [10](#).

Kapitul (najviše upravno tijelo) Bosne Srebrene osniva 1699. filozofske centre u Budimu i Šibeniku, te u Osijeku (1707), a 1725. u Našicama, Đakovu, Velikoj, Baji i Gradišci. Filozofski

studij u Šibeniku pretvara se 1714. godine u bogoslovni studij i na molbu splitskog biskupa seli u Split gdje franjevci vode bogosloviju i za biskupijsko svećenstvo. Slično je kaločki biskup barun Gabrijel Patačić tražio od bosanskog provincijala fra Ante Markovića da mu pošalje dva franjevačka profesora u njegovu bogosloviju a on će za uzvrat primiti u svoju bogosloviju na uzdržavanje dva studenta filozofije i teologije. U Baji su franjevci imali filozofsko učilište od 1731. do 1733. kad je premješteno u Vukovar te od 1839. do 1842 [11](#) . To ilustrira situaciju bosanskih franjevaca u ovom pogledu. Zanimljivo je da su bosanski franjevci u ono doba imali dosta učenih i uvažvanih ljudi koje su pozivali na razne strane za profesore i savjetnike. Tako na pr. srijemski biskup Ladislav Szöreny 1741. imenuje fra Franju Ivanovića biskupskim teologom. Naime, Bosna Srebrena imala je još 1620. 384 svećenika 149 klerika - studenata i 99 braće laika. Tada su studenti slani ne samo na domaća učilišta nego i u strane zemlje, ali je to zabranila vrhovna uprava reda bojeći se »pogubnog utjecaja« protestantizma. Inače je sva učilišta nadzirao bosanski provincijal i tražio od odgojitelja svake godine opširno izvješće o svakom pojedinačnom studentu. Konačno se ipak dopustilo da bosanska zajednica franjevaca šalje svoje studente u inozemstvo, s tim da se od kandidata traži da budu dobri redovnici, da dobro uče. Obvezivali su se da će se povratiti u Bosnu čim završe studij. Od ove obveze izuzimaju se oni koji budu izabrani na filozofske i teološke katedre franjevačkih učilišta. Kad je, međutim, Napoleonova vojska opustošila talijanske samostane, bosanski su klerici ostali bez utočišta.

Visoka učilišta na području Bosne Srebrene

Mjesta studija bila su i u Makarskoj i u Sinju. Uprava provincije je na zahtjev Svete Stolice osnovala bogosloviju u Budimu jer je Budim spadao pod provinciju Bosnu Srebreanu. Samostani na području austrougarske monarhije odijelili su se od Bosne Srebreane 1757. Tako su bosanski franjevci izgubili sve dotadašnje naukovne zavode pa su opet morali svoje studente slati u Italiju koja im je jedina davala utočište od 1758. do 1780, ali i tada Venecija i Napulj nisu rado primali bosanske mladiće dok im ostali samostani u Italiji nisu tražili naknadu troškova za uzdržavanje. Jedino bi angažirali sposobnije ljude kao profesore na svojim učilištima. Problem je nastupio kad su talijanski franjevci koncem 18. stoljeća slali bosanske studente ne više na generalna nego na lokalna učilišta. Zato bosanski franjevci mole vrhovnu upravu u Rimu 1837. da se njihovi studenti smjeste u jedan kolegij (u koji bi trebalo staviti barem 20 studenata). To nije prihvaćeno. Generalni poglavar pristaje da se primi samo 12 mladića i da se razmjeste po raznim samostanima. To je dovelo do niskog stupnja naobrazbe što je bosanske franjevce navelo da opet traže smještaj u austrougarskim zemljama.

Josip II. je iz političkih razloga ali i zbog prijateljevanja s bosanskim franjevcima, posebno fra Augustinom Botoš-Okićem (koji je kasnije postao biskupom) poduzeo mjere da se bosanskim franjevcima omogući studij u njegovoj zemlji. Ostavio je 1785. novčanu zakladu 107.700 forinti da se u carevini mogu školovati bosanski studenti (klerici). Toj svoti grof Niczky dodaje 12.000

forinti pa se taj fond koristi za pomaganje franjevačkih bosanskih studenata u Austriji, Mađarskoj i Hrvatskoj. Tada su neki studenti poslani da uče istočne jezike (Šunjić, Sitnić, Jelić), a drugi su studirali medicinu (Marešević). Godine 1836. carsko vijeće prihvaća trošak za sve bosanske klerike i u austrougarskim zemljama nalazi se 35 studenata a k tome su neki bili na drugim sveučilištima. Međutim, kad je u Austriji nastupila devalvacija, mladi franjevci morali su se povući iz velikih sveučilišnih centara u manje samostanske škole, ali su i ove škole bile na sveučilišnom rangu jer su na njima bili isti udžbenici, isti profesori i isti uvjeti za postizanje diplome. To je ipak dovelo do toga da bosanski studenti nisu imali sredstava za školovanje pa su bili prisiljeni moljati i prositi.

Franjevci su s biskupom Botoš-Okićem 1783. godine tražili od Kongregacije za širenje vjere (Propagande) da im se na području papinske države omogući osnovati jedan kolegij za njihove studente. Za to se, međutim, nije našlo sredstava. Franjevci su u to doba imali 140 studenata pa je toliki broj mladih franjevaca trebalo negdje smjestiti. Ilirci su im nastojali svesrdno pomagati, ali to je kod Beča pobudilo sumnju. Senjski biskup nudi 1840. godine novac za podizanje bogoslovije za bosanske bogoslove u Senju a general grof Laval Nugent stavlja im na raspolaganje frankopanski grad Dubovac (kod Karlovca). To postaje sumnjivo Rimu za krivovjerje i Beču za pobunu jer se u svemu vidi utjecaj slobodnog zidarstva, ruskog panslavizma i ilirizma. Tomu treba dodati i tužakanje biskupa Barišića koji je već počeo kupiti novac za podizanje sjemeništa za biskupijski kler kod Travnika. Tako je konačno Propaganda zabranila bosanskim studentima pohađati visoke škole na području austrougarske države a dopuštala im je studij jedino na području papinske države. Konačno dolazi i do toga da im Austrija 1848. zabranjuje pristup u svoje zemlje dok ih Talijani ne primaju.

Početak visokog školstva u Bosni

Bosanski su se franjevci obraćali Rimu i Beču, Carigradu i Beogradu da im se omogući osnivanje svoga sveučilišta za spremanje kandidata. Kad nisu uspjeli izvan Bosne, pokušali su u Bosni osnovati filozofsko-teološko učilište. Starješinstvo provincije raspisuje 1849. natječaj za profesore (lektore), a 1851. godine otvoren je u Fojnici i Kraljevoj Sutjesci redoviti studij filozofije i teologije. **To se može smatrati godinom osnivanja višeg školstva u Bosni i Hercegovini**. Izdate su upute profesorima i studentima. Uza sve to odličniji studenti slani su u inozemstvo. Nedostatak prostora i sredstava bili su najveća zapreka afirmaciji ove korisne inicijative i lijepoga početka. To se nije održalo.

S Đakovom je bilo mnogo sretnije rješenje. Biskup Strossmayer je imao duše i sredstava da pomogne svojim prijateljima, bosanskim franjevcima. Uza sve opiranje Beča pa i Rima konačno je 1853. došlo u Đakovo 13 studenata iz Bosne. Đakovačka bogoslovija proglašena je

generalnim studijem. Studenti su stanovali u Strossmayerovom sjemeništu s njegovim studentima dok im se 1857. nije sagradila posebna kuća. Godine 1858. dobili su i vlastite statute: »*Statuta pro studio generali*«. Tada ih je u Đakovu bilo 33. Dio bogoslova i dalje je studirao u Italiji. U Đakovu su bosanski studenti ostali sve do 1876. Politika ih je potjerala iz Đakova: austrougarska vlast se bojala ustaničkog mentaliteta pa je bosanske mladiće potjerala u Ostrogon i u Pečuh. Iz Ostrogona su ojađeni protuhrvatskim raspoloženjem pobjegli kući 1880. godine. Konačno se franjevački studij opet otvara u Bosni i to 1898. u Livnu kao središnjoj kući studija, ali se neki studenti nalaze i u Gučkoj Gori, Kraljevoj Sutjesci, Kreševu, Fojnici, Petrićevcu, Plehanu. Austrija je priznavala ovu školu i stavljala je u rang fakulteta.

Iz Livna studenti konačno 1909. sele u Sarajevo u zgradu samostana sv. Ante na Bistriku gdje ostaju do 1942. godine.

Na Kovačićima je izgrađena prostrana zgrada za filozofsko-teološko učilište, odnosno središnja bogoslovija svih franjevačkih provincija - **Teološki fakultet hrvatskih franjevaca**. U jesen 1942. počinje rad u ovoj zgradi. Došli su profesori i studenti iz drugih provincija, ali su studenti s profesorima 1947. morali prijeći u samostan sv. Ante, jer su tadašnje vlasti oduzele zgradu.

Franjevačka bogoslovija opet je djelovala u skućenim prostorijama samostana sv. Ante dok se 1968. nije otvorila novosagrađena franjevačka Teologija na Butmiru - Nedžarići. Franjevci su 1992. istjerani iz svoje kuće i danas Franjevačka teologija djeluje u Samoboru kraj Zagreba.

Filozofski studij u Slavskom Brodu

Tijekom povijesti franjevci su organizirali filozofski i teološki studij na taj način što su vodili »personalnu« nastavu: jedan predavač predavao bi jednu struku, filozofiju, recimmo, skupini studenata, tako da bi se oni premještali s njime, ukoliko bi on bio premješten iz jednoga samostana u drugi. Ali to je bila iznimka. Redovito bi jedan profesor održao *trienium* - trogodišnje predavanje skupini studenata, a onda bi ga zamijenio drugi.

U franjevačkom samostanu u Brodu bilo je filozofsko učilište Bosne Srebrene - Franjevačka visoka filozofska škola [12](#). Brod je bio pogodno mjesto radi blizine dijela provincije Bosne Srebrene s ovu stranu Save. Franjevci su u Brodu vodili i srednju školu.

Brodsko filozofska škola trajala je tri godine i bila je najprije škola Bosne Srebrene, a od 1757. služila je Hrvatskoj provinciji sv. Ivana Kapistrana koja se odvojila od Bosne Srebrene. Budući da turske vlasti nisu dopuštale visoke škole na svome području, bosanski su franjevci morali slati svoje studente izvan toga područja, a Brod im je bio najbliži. Na ovom učilištu, po odluci vrhovne uprave reda, učile su se tzv. »*summulae*« : logika, fizika, metafizika, nauk o duši, o nastajanju i raspadanju, o nebu, svjetlu i atmosferskim pojavama.

Brodsko filozofska škola počinje djelovati 1710. godine kad je Starješinstvo Provincije odlučilo otvoriti školu i za prvog profesora je imenovalo Luku Pontića, ali je ovaj sa studentima premješten nakon dvije godine u Požegu gdje je postojala isusovačka gimnazija i kolegij. Škola u Brodu obnovljena je 1720. godine, a uz nju su djelovale slične škole u Osijeku, Požegi, Đakovu i Iloku. U ovom razdoblju Bosna Srebrena imala je u inozemstvu 50 studenata teologije, dok je u domovini studiralo 130 studenata. Provincija je bila prostrana i imala velik broj članova. Samih novaka, pripravnika za studij, bilo je 473 [13](#). Fra Blaž Šimić, rodom Dubrovčanin, imenovan je profesorom filozofije u Brodu 1732. On je za svoje studente napisao priručnik »*Introductio ad universam Aristotelis Philosophiam*«

. Njegov nasljednik Antun Žderić napisao je isto tako priručnik filozofije za studente:

»*Universa philosophia Aristotelica seu Scotistica*«

. Rukopis se nalazi u sutješkoj knjižnici (br. 16). I njegov je nasljednik Emerik Zomborlić napisao priručnik

»*Conclusiones ex universa philosophia*«

i objavio ga 1747. u Budimu.

Godine 1757. odvojili su se prekosavski samostani od Bosne Srebrene i formirali provinciju sv. Ivana Kapistrana u kojoj su postavljeni novi programi za studij filozofije. Studij i dalje traje tri godine, predmeti se dijele na logiku, metafiziku i fiziku, ali im se dodaje etika kao posebna filozofska podgrupa.

Na brodskoj filozofskoj školi predavao je jedan profesor rodom iz Bosne, Fojničanin fra Franjo Vučević. Došao je za profesora 1757. i nakon odijeljena prekosavskih franjevac ostao je u Brodu, ali je nakon školske godine 1761/62 otišao u Bosnu. Tada su se naime bosanska braća sporazumjela s prekosavskim franjevcima da se u Brodu i dalje školuju bosanski klerici. Kasnije su pojedini studenti iz Bosne stvarno slušali predavanja na ovom učilištu.

Konačno su austrijske vlasti otjerale franjevce iz samostana u Brodu 1797. godine. Došlo je ipak do zamjene zgrade u Đakovu sa zgradom u Brodu pa su se franjevci 1806. vratili u Brod.

Visoko učilište u Požegi

Franjevci Bosne Srebre igrali su u turskom periodu značajnu ulogu u Slavoniji, jer su mogli djelovati ondje gdje su došli osmanski osvajači. I nakon protjerivanja Turaka iz Slavonije franjevci vode vjernike u ovoj hrvatskoj pokrajini. Tako 1708. godine franjevci pastoriziraju u Slavoniji 44 župe (svjetovni kler šest, a isusovci dvije).

U turskom razdoblju franjevci su u svojim samostanima otvarali latinske škole i u njima spremali kandidate za svećenike koji su morali prije završiti studij filozofije i teologije (u stranim zemljama). Kad je uprava provincije zaključila da joj je pametnije osnovati vlastiti studij filozofije i teologije nego slati kandidate u inozemstvo, provincijal fra Frano Travničanin određuje 1699. godine da se na području provincije osnuju gramatičke škole za spremanje kandidata za filozofski studij, a u Budimu i Šibeniku uspostave samostani visokog filozofskog školstva. Provincijal Marko Bulajić osniva dvije gimnazije, a 1705. osniva filozofsku školu u Požegi. Postojala je filozofska škola i u Osijeku.

Tada je vladao običaj da profesori koji su se kvalificirali za predavača filozofije (nakon položenog ispita) predaju makar tri godine filozofiju a onda polažu ispit za profesora teologije te predaju teološke predmete.

Filozofska škola u Požegi bila je prva visoka škola u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka. Školovanje je trajalo tri godine i ravnalo se po zakonu o visokim školama franjevačkog reda, a taj zakon je opet bio u skladu s odgovarajućim zakonima u Katoličkoj crkvi. Za vrijeme trogodišnjeg studija obradili bi se svi filozofski traktati. Među profesorima ove visoke škole djelovao je i poznati povjesničar i kulturni radnik fra Filip Lastrić iz Očevije.

Filozofska visoka škola u Požegi počela je radom 1705. godine, ali o prvim profesorima i studentima nisu sačuvani dokumenti. Postoji dokumentacija da su u Požegu 1712. godine preselili studenti filozofije iz Slavanskoga Broda.

Prvi poznati profesor franjevačkog filozofskog učilišta u Požegi bio je fra Luka Pontiće. Nakon njega filozofiju predaje fra Šimun Meciće od 1715. do 1717. Mecićeve je zasluga što je

franjevačka visoka bogoslovna i filozofska škola u Budimu 1722. godine podignuta na rang generalnog učilišta u franjevačkom redu. Isti čovjek je poradio da se 1735. godine filozofska i teološka visoka škola u Osijeku proglasi učilištem prvoga reda u franjevačkom redu. Nakon dugogodišnjega rada na ovim učilištima Mecić je dobio naslov »lector jubilatus« - najviši naslov za prosvjetnog radnika u franjevačkom redu. Mecića je 1731. car Karlo VI. proglasio svojim teologom i savjetnikom u pitanju savjesti.

Mecić je sastavio za svoje studente udžbenik filozofije pod naslovom » *Universa philosophia*«

Nakon Mecića za profesora filozofije u Požegu dolazi fra Filip Porčić koji je kasnije postao profesor dogmatske teologije na učilištu u Osijeku. Zatim slijedi fra Matej Milošević, koji 1723. postaje profesorom moralne teologije u istom učilištu u Požegi. Slijedeći profesor filozofije je fra Josip Mihić koji je za profesora u Požegu došao s mjesta profesora filozofije u Iloku.

1726. u Požegu za profesora filozofije dolazi 26-godišnji fra Filip Lastrić koji je filozofiju i teologiju završio u Italiji gdje je uspješno položio ispit za profesora filozofije te došao predavati u Požegu. Odmah je napisao i priručnik filozofije za studente. U samostanskoj biblioteci u Kraljevskoj Sutjesci čuva se njegov spis » *Traditiones in universam Aristotelico-Scoticam philosophiam*« . Nakon uvoda o Summulama raspravlja o višoj logici, fizici, nebu, svijetu, elementima te o duši i metafizici. Spis ima 397 stranica. Pisan je u duhu franjevačke skotističke filozofije od 29. 8. 1726. do 28. 5. 1729. godine.

Nakon Lestrića za profesora filozofije u Požegu dolazi fra Franjo Ivanović koji je studirao u Italiji i polagao ispit za profesora filozofije u Veneciji 1731. godine. Predavao je od 1729. do 1732. Nakon toga se kvalificirao za profesora bogoslovije te predavao na generalnom učilištu u Budimu odakle je prešao na generalno učilište u Osijek. On je kao provincijal donio niz odredaba glede visokog školstva u Bosni Srebrenoj.

Iza Ivanovića filozofiju u Požegi predaje fra Ivan Lukić koji je također napisao priručnik za studente filozofije. On je kasnije djelovao u Osijeku kao profesor bogoslovije i postigao naslov jubilarnog lektora.

Luka Jurčević predaje filozofiju u Požegi 1734/35 školske godine, a njega nasljeđuje fra Luka

Medić. Njegov nasljednik fra Antun Papušić za vrijeme haranja kuge 1739. odlazi sa studentima u samostan u Velikoj, gdje pohađa bolesne i dijeli im sakramente i utjehu. U takvoj situaciji ipak nalazi snage i vremena da napiše priručnik: »*Tractatus in universam Aristotelis logicam... Joannis Duns Scoti Philosophorum Principiis proposita*«

. Papušić je kasnije predavao u Petrovaradinu i Osijeku dok konačno nije došao na generalno učilište franjavca u Budimu te postigao naslov jubilarnog lektora. Plod toga njegova predavanja je spis iz kristologije

»*De Verbi Divini incarnatione*«

.

Slijedeći profesor u Požegi je fra Đuro Rapić koji je nakon predavanja u Požegi predavao u Petrovaradinu i Radni. On je poznat kao slavonski kulturni radnik i pisac poučnih djela od kojih je zanimljivo ono s naslovom: »*Satir iliti divji čovik u nauku krstjanskom obavistit, uputit, naučit i pokrstit*«, Pešta 1766.

Slijedeći poznati profesor u Požegi je fra Luka Berić, a njega nasljeđuje fra Matej Gassler, nakon čega se Bosna Srebrena dijeli na dvije provincije, posavsku - sv. Ivana Kapistrana i geografsku bosansku provinciju Bosnu Srebreu [14](#).

Visokoškolske ustanove u Budimu

Iz podataka o profesorima na franjevačkim učilištima saznajemo da je većina prvih predavača svršavala filozofske i bogoslovne nauke u Italiji i ondje polagala ispite za profesore. Tek kasnije su generacije pohađale škole u domovini.

Tijekom XVIII. stoljeća hrvatsko stanovništvo sačinjavalo je značajan postotak u Budimu. Franjevci provincije Bosne Srebrene igraju značajnu ulogu u pastoralnom i kulturnom životu ovoga stanovništva nakon oslobođenja od Turaka. U prvoj polovini XVIII. stoljeća franjevci su gotovo isključivi pastoralni radnici na području južne Ugarske, Baranje i Bačke. Franjevački samostan u Budimu bio je središte ne samo pastoralnog nego i kulturnog i prosvjetnog djelovanja. Ondje su djelovale filozofske i bogoslovne više škole.

Provincijal Bosne Srebrene fra Franjo Travničanin određuje samostane u Budimu i Šibeniku za studij filozofije i teologije. U prvom razdoblju od 1669. do 1735. djeluju u Budimu predavači

rođeni i u Bosni i Hercegovini dok u kasnijem razdoblju djeluju oni franjevci koji su rođeni preko Save.

Fra Mihovil Radnić, bivši provincijal Bosne Srebrene koji je završio studij u Rimu i postao profesor filozofije prije ređenja za svećenika postao je lector generalis. On je živio u najburnije doba bosanske povijesti. Mnoštvo puka prebjeglo je iz Bosne, on se sam našao u venecijanskom zatvoru, sukobljavao se s Bečom i pod starost je dospio u budimski samostan gdje je i umro 1707. godine. Njegovom zaslugom djeluje budimsko teološko učilište, gdje je bio gvardijan 1699. godine. On je prvi pisac popularnih kršćanskih pučkih spisa koji su se širili među Hrvatima u Slavoniji i Podunavlju odmah nakon oslobođenja od turskog gospodstva.

Fra Augustin Pjanić (od 1708) i fra Ivan Srijemac (od 1710) su prvi poznati profesori filozofije i dogmatike na osnovanom visokom bogoslovnom učilištu u Budimu. Zatim je fra Antun Bandić predavao od 1716. godine, ali je premješten u Split za profesora nadbiskupskog sjemeništa, zatim u Udine i konačno na visoku bogoslovnu školu u Šibeniku.

Profesor u Budimu Ivan Kopijarević Stražimanac predavao je teologiju od 1718. do 1721. godine. On je kasnije postao provincijal Bosne Srebrene 1729. Donio je odredbe o organizaciji srednjeg školstva kao pripreve za filozofski i teološki studij. Opisao je kompletnu provinciju u svom poznatom spisu »*Paraphrastica et topographica expositio totius almae provinciae Bosnae Argentinae*« , Vellicae 1730.

Fra Franjo iz Srebrenice predavao je u Budimu od 1718. do 1723. godine i to je prvi profesor koji dolazi iz geografske Bosne.

Franjevačka je vrhovna uprava 1722. godine proglasila filozofsku i bogoslovnu školu u Budimu generalnim učilištem. Nakon toga je ovdje predavao dogmatiku šest godina fra Šimun Mecić, koji je prvi od franjevaca Bosne Srebrene dobio naslov »lector jubilatus« 1729. godine. Njega je car Karlo VI. imenovao teologom savjetnikom u stvarima savjesti 1731. godine. Napisao je priručnik za studente »*Universa philosophia*«.

Petar Karapandžić predaje u Budumu teologiju od 1723. Nakon devet godina predavanja u Budimu predaje u Šibeniku na generalnom učilištu do 1735. Stekao je čast jubilarnog lektora. Predavao je filozofiju i u Italiji a napisao je spis »*Logica*« na 507 stranica. On je s fra

Jeronimom Filipovićem odigrao najznačajniju ulogu kod osnivanja dalmatinske franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja koja se odvojila od Bosne Srebrene. Karapandžića je u budimskoj školi naslijedio fra Jeronim Filipović iz Rame 1732. godine. Budući da je prije toga jedanaest godina predavao u Šibeniku postigao je naslov jubilarnog lektora. Tada je napisao »*Disputationes in Aristotelis Metaphysicam*«

. Bio je određen za profesora na generalnom učilištu u Lavovu u Poljskoj ali je radije predavao u Šibeniku. On je 1735. postao prvi provincijal novoosnovane provincije Presvetog Otkupitelja koja je imala devet dalmatinskih samostana odvojenih od Bosne Srebrene.

Fra Bernardin Pjanić predaje u Budimu 1727. godine. On je u Budimu 1729. napisao filozofski psis »*In octo libros Coriphaei Aristotelis juxta mentem Joannis Dun Scoti*« .

Njegov nasljednik fra Filip Radnić bio je i dekan visokih škola u Budimu 1755. godine. Napisao je » *Compendium seu introductio in universam Aristotelis logicam*« , Budae 1730. Napisao je još pet teoloških priručnika:

»*De theologia beatorum in patria*«

, Essekini 1737/38,

»*De intellectu seu scientia Dei*«

, Essekini 1741.

»*De praedestinatione*«

;

»*De legibus*«

,

»*De Trinitate*«

, Essekini 1743. te sadržaj rasprave o ispovijedi koji je i tiskan:

»*Theses theologico-dogmaticae e Quarto Sententiarum de sacramento Poenitentiae*«

, Essekini 1742.

Fra Bartol Jurkić predavao je u Budimu od 1722 do 1736. i napisao »*Tractatus in artes*« , što je zapravo sadržaj javnih rasprava iz filozofije.

Profesor u Požegi, Budimu i Osijeku, jubilarni lektor fra Franjo Ivanović napisao je teološki traktat »*De sacrosancto Dominicae incarnationis mysterio*« , Budae 1704. On je kao provincijal Bosne Srebrene donio niz odredaba o višim školama provincije.

Fra Stjepan Vilov predavao je filozofiju u Budimu, Osijeku pa opet u Budimu 1729. dogmatsko

bogoslovlje. Postigao je naslov jubilarnog lektora i postao doživotni dekan budimskih visokih škola. Vilor je napisao teološki priručnik »*De Deo uno et trino*« Essekini 1727/28 te »*De sacra Scriptura*«

Budae 1735/36 i

»*Scripta theologica*«

Budae 1736/37. U jednom budimskom spisu ostavio je još tri teološka traktata:

»*De legibus*«, »*De actibus humanis*«

te

»*De Deo uno*«

. Napisao je niz djela na hrvatskom jeziku. Izdao je jednu raspravu

»*Razgovor prijateljski među krstjaninom i ristjaninom*«

(Budim 1736).

Spomenimo samo još nekoliko budimskih profesora koji su iza sebe ostavili tiskana djela. Tako je fra Petar Lipovac bio prvi profesor na visokoj bogoslovnoj školi za odgoj dijecezanskog klera u Kaloči (1733), a zatim je u Budimu predavao dogmatiku (1735-46) i napisao priručnik »*De Deo uno et trino*«

(Budae 1735-37) te postigao naslov jubilarnog lektora. Fra Josip Janković predavao je deset godina u Budimu a od njega je sačuvano samo jedno djelo:

»*De Deo uno*«

(Budae 1745-50). On je sudjelovao u diobi provincije Bosne Srebrene. Fra Antun Papušlić predaje u Budimu od 1749. a najznačajnije mu je teološko propovjedničko djelo

»*Dužna slava sinovskoga bogoljubstva*«

(Budim 1751). To je pučka mariologija. U rukopisu mu je ostala Kristologija

»*De Verbi Divini incarnatione*«

(Esekini 1746).

Fra Luka Čilić i Jeronim Lipovčić predavali su zajedno u Budimu od 1745. godine. Lipovčić je na hrvatskom jeziku objavio »*Dušu čuvajuće pohođenje*« (Budim 1750), »*Stazica duhovna*« (Osijek 1767) i

»*Treći sad iliti iztomačenje trećega reda*«

(Budim 1769).

Budimsko učilište postaje nakon diobe provincija 1757. učilištem nove provincije sv. Ivana Kapistrana. U tom razdoblju najvažniju ulogu u njemu igra fra Emerik Pavić. Pod naletom prosvjetiteljstva ugarske su vlasti svele učilišta u Budimu i Osijeku na stupanj pokrajinskih sporednih učilišta, na što su svedene 1777. i škole u Budimu i Temišvaru, dok konačno 1783. nije bio zabranjen rad ovih škola [15](#).

Visokoškolski udžbenici

U knjižnicama nekih franjevačkih samostana čuvaju se teološki spisi bosanskih franjevaca koji su predavali filozofiju i teologiju ili su pisali za svojim profesorima. U Gučoj Gori nalazi se rukopis fra Petra Mareševića »*Moralno bogoslovlje*« iz 1825. godine. Ondje se čuva drugo »*Moralno bogoslovlje*«

iz godine 1836. kojim se služio fra Stipe Lučić iz Travnika. Spisi s područja ove struke nalaze se i u sutješkoj knjižnici a među njima je najobimniji onaj što ga je bilježio fra Anđeo Dugonjić. Ima rukopisa iz hermeneutike, dogmatike i drugih predmeta.

Uz objavljene teološke rasprave posebno mjesto zauzimaju teološki spisi biskupa fra Marka Dobretića. On je predavao u Italiji filozofiju i teologiju osamnaest godina. U Jakinu je 1782. objavio »*Kratko skupglegne chiudoredne, illiti moralne bogoslovicze svarhu sedam katolichanske Czarkve sakaramenatah*«. Djelo je pisano za glagoljaške župnike (»*za obchienuh sluxbu parokah, illiti xupnikah naroda slovinskoga*«). U ovu skupinu trebalo bi svrstati i okružnice apostolskih vikara. Tako je fra Grgo Ilijić u Padovi 1809. objavio

»*Epistolae pastorales cum aliis nonnullis litteris circularibus*«

, dok je fra Sebastijan Franković u Rimu 1861. objavio

»*Knjige okružne redovnicim i puku bosanskomu vikarijata apostolskoga*«

Ovo bi bio kratki i nepotpuni prikaz visokog školstva provincije Bosne Srebrene. On je nepotpun jer u ovim ratnim prilikama nije bilo moguće doći do odgovarajućih podataka i literature, ali i ovo što smo naveli svjedoči o dugoj tradiciji franjevačkog visokog školstva i o kulturnim težnjama u burnim vremenima koja tomu nisu bila naklona kao što ni ova sadašnja nisu.

Literatura:

- J. Jelenić, Kultura i bosanski franjevci, Sarajevo 1990 (reprint)

- Gavranić fra Gavro, Jedan pogled na školski rad franjevaca u jugoslavenskim pokrajinama, Franjevački Vijesnik 1933, str. 126, sl.

- Dr. Ante Sekulić, Prinos franjevaca školstvu u Baču i Bačkoj općenito, Nova et vetera, Sarajevo 1988. str. 213-221).

- Dr. Andrija Nikić, Regesta dokumenata Kongregacije »De propaganda fide«, Nova et vetera, 1987.

- S. M. Džaja, Inteligencija u južnoslavenskom prostoru u 19. stoljeću, Nova et vetera, 1990.

- Usp. Dr. f. Emanuel Hoško, Franjevačko visoko učilište u Požegi, Nova et vetera, 1971. I. str. 87-111.

- Usp. Dr. Franjo Emanuel Hoško, Djelovanje hrvatskih franjevaca tijekom 18. st. u Budimu, Nova et vetera 1978. str. 113-179.

Ljubo Lucić

---

1. Usp. Dr. Andrija Nikić, Regesta dokumenata Kongregacije »De propaganda fide«, Nova et vetera, 1987. str. 99.

2. Usp. Dr. B. Pandžić, Izvještaji makarske biskupije u Vatikanskom arhivu, Nova et vetera 1980. str. 143.

3. Prema izjavi Jakova Becha pred Inkvizicijom godine 1387/8 njega su slali »u Slavoniju da tamo potpuno i savršeno nauči prije navedenu nauku kod učitelja koji stanuju u Bosni a ta pripada gospodaru koji se zove Ban Bosne. On je naveo i neke konkretne ljude »koji su išli u spomenuto mjesto mjesto da nauče rečenu nauku« jer su mu to sami rekli. Na temelju ove izjave koju donosi i F. Šanjek (Crkva i kršćanstvo u Hrvata, Zagreb 1988. str. 244.) dalo bi se zaključiti da su u Bosni postojali neki učitelji koji su poučavali ljude u određenom vjerskom nauku. Na temelju ovog podatka pokojni Đuro Basler pisao je (Pregled 1976, br. 4) da se ova škola »po svom sadržaju nije bitno razlikovala od univerziteta u smislu svoga doba« te je on pisao i o njezinu nastavnom planu. J. Šidak (Studije o 'crkvi bosanskoj' i bogumilstvo, Zagreb 1975. str. 375. bilj. 341) kritizira ovako olako zaključivanje smatrajući da se radi o »izmišljenom

'visokom učilištu crkve bosanske'« jer je autor »nedovoljno kritičan«. Odveć je malo podataka da bi se moglo govoriti o nekoj visokoj školi.

4. J. Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, Sarajevo 1990. (reprint) I, 97.
5. S. M. Džaja, *Inteligencija u južnoslavenskom prostoru u 19. stoljeću*, Nova et vetera, 1990. str.225.
6. citira J. Jelenić, nav. dj. I, 100. Franjevački kroničar L. Wading (*Anales Minorum*, 1462.) donosi ovaj podatak: »Res Bosnenses eo majori studio curabat Pontifex, quo judicabat magis idoneas ad resistendum haereticis et schismaticis, ne latius diffunderentur in propinqua regna Catholica. Audiens itaque in illa Provincia magnam fuisse penuriam virorum in Philosophia, sacris Canonibus et Theologia peritorum, ex aliis Provinciis illud destinavit viros doctos, et praesertim fratrem Petrum de Mili, in eodem regno natum cum sociis quatuor, qui in optimis Cismontanis et Ultramontanis Academiis sub doctissimis viris audierunt, jussitque aliquot Conventus capatiores destinari studiis litterariis. Id factum pleno omnium Fratrum assensu in Congregatione Provinciali, in qua variis decretis subscripserunt tot custodiarum prefecti, ut numerosissimam et latissimam illam tunc fuisse Provinciam convincatur. Singrapharum seriem, ne Custodiarum notitia omnino depereat, hinc excribam«. Wading navodi zatim potpise Filipa iz Dubrovnika, vikara bosanske franjevačke vikarije (kasnije provincije) i kustoda sedam kustodija. Ako bi trebalo dokazivati starost visokog školstva u Bosni, ona bi se dala pozivati na konkretna imena petorice profesora s visokom evropskom spremom koji su došli otvoriti visoke škole u franjevačkim samostanima u Bosni. Nažalost, nemamo drugih podataka jesu li ova petorica izvršila zadaću koju im je povjerio papa. Ukoliko su i uspostavili neko učilište, ono je nakon godinu dana moralo prestati djelovati.
7. Usp. J. Jelenić, nav. dj. I/217.
8. Dr. Andrija Nikić, *Regesta Kongregacije "De propaganda fide"*, Nova et vetera 1988. str. 270.
9. Dr. Andrija Nikić, *Regesta dokumenata propagandina arhiva u Rimu*, Nova et Vetera 1990. str. 297.
10. Dr. Andrija Nikić, nav. dj. str. 308.
11. Dr. Ante Sekulić, *Prinos franjevacu školstvu u Baču i Bačkoj općenito*, Nova et vetera 1988. str.2182.
12. E. Hoško, *Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu*, Nova et vetera XXVII, sv. 2. str. 72.
13. E. Hoško, nav. dj. str. 74.
14. Usp. Dr. f. Emanuel Hoško, *Franjevačko visoko učilište u Požegi*, Nova et vetera, 1971. I. str. 87-111.
15. Usp. Dr. Franjo Emanuel Hoško, *Djelovanje hrvatskih franjevacu tijekom 18. st. u Budimu*, Nova et vetera 1978. str.113-179.